

Paisatge i cultura

Date : 30/09/2012

Publicat el 11-12-2012

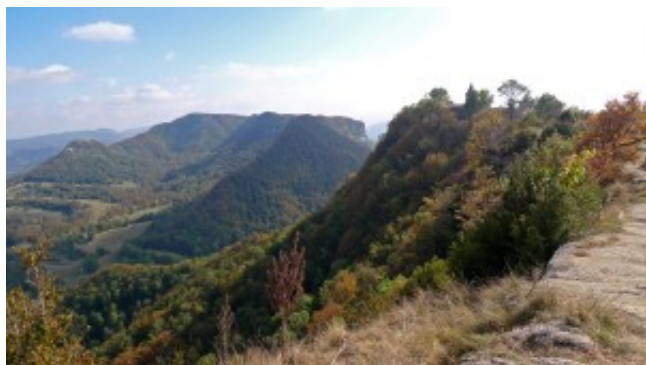
Sèrie *El paisatge en la cultura*

ELM enceta una reflexió sobre l'element bàsic del món dels muntanyencs, el paisatge. La nostra activitat té a veure amb l'esport, el contacte amb la naturalesa, les relacions socials, però sobretot amb el paisatge, present en les nostres converses i projectes. Des d'aquí el volem tractar des de diverses dimensions en forma d'articles: en l'art, la literatura, la música, etc. Per encapçalar aquesta sèrie publiquem una col·laboració d'en Joan Nogué, director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, que ens glossa la importància que té actualment aquest concepte en les ciències socials i en la nostra vida.

Text: Joan Nogué

**Catedràtic de geografia humana de la UdG i director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya
(www.catpaisatge.net)**

El paisatge és el resultat d'una transformació col·lectiva de la natura; és la projecció cultural d'una societat en un espai determinat; és el rostre del territori. I no només en allò referent a la seva dimensió material, sinó també a la seva dimensió espiritual i simbòlica. Les societats humanes, a través de la seva cultura, transformen els originaris paisatges naturals en paisatges culturals, caracteritzats no només per un determinada materialitat, sinó també per la translació al propi paisatge dels seus valors, dels seus sentiments. El paisatge és, per tant, un concepte enormement impregnat de connotacions culturals i es pot interpretar com un dinàmic codi de símbols que ens parla de la cultura del seu passat, del seu present i potser també de la del seu futur. La legibilitat semiòtica del paisatge, això és, el grau de descodificació dels seus símbols, pot ser més o menys complexa, però està lligada, en qualsevol cas, a la cultura que els produeix.

El paisatge és, ahora, una realitat física i la representació que culturalment en fem; la fesomia externa i visible d'una determinada porció de la superfície terrestre i la percepció individual i social que genera; un tangible geogràfic i la seva interpretació intangible. És, ahora, el significant i el significat, el contingent i el contingut, la realitat i la ficció. No anem mal encaminats si entenem el paisatge com un escenari natural mediatitzat per la cultura. Escriptors, poetes i pensadors han entès perfectament aquesta significació dual

del paisatge, el qual han vist, sovint, com el mirall de l'ànima en el territori. El filòsof i escriptor xinès Lin Yutang (1895-1976), un dels principals introductors de la filosofia oriental al món occidental, ho resumia amb aquest simple aforisme: "La meitat de la bellesa d'un indret depèn del paisatge i l'altra meitat del qui el contempla". Pocs anys abans, Henry-Frédéric Amiel, pensador francès, havia escrit "el paisatge és un estat de l'ànima", quelcom que els pintors romàntics (posem per cas un Caspar Friedrich) intentaven traslladar als seus quadres.

El paisatge és cultura i, precisament per això, és quelcom viu, dinàmic i en contínua transformació, capaç d'integrar i assimilar amb el temps elements que responen a modificacions territorials importants, sempre que aquestes modificacions no siguin brusques, violentes, massa ràpides ni massa colpidores. Com afirma el geògraf italià Eugenio Turri, les modificacions del paisatge en el passat eren lentes, pacients, al ritme de la intervenció humana, prolongades en el temps i fàcilment absorbibles per la naturalesa dels sers humans: l'element nou s'inseria gradualment en el quadre psicològic de la gent. Però quan aquesta inserció és ràpida, violenta, intensa, com en els últims decennis, l'absorció es fa molt més difícil, per no dir impossible. El problema no rau en la transformació per se del paisatge, sinó en el caràcter i intensitat d'aquesta transformació: vet aquí el quid de la qüestió. La incapacitat per saber actuar sobre el paisatge sense destruir-lo, sense trencar-ne el seu caràcter essencial, sense eliminar-ne aquells trets que li donen continuïtat històrica, és un dels grans reptes de la nostra civilització. No sempre se sap alterar, modificar, intervenir sense destruir. I quan es destrueix un paisatge, es destrueix la identitat d'aquell lloc. I destruir la identitat d'un lloc –i més encara quan hom és incapaç de substituir-la per una de nova d'igual vàlua– és èticament reprobable, tant reprobable com minvar la biodiversitat del planeta. La distinció –ètica en el fons– entre evolució i destrucció d'un paisatge no és de matís; és de fons, i ja l'havien plantejada a principis del segle XX geògrafs de la talla d'un Carl Sauer, per posar només un exemple.

Tot paisatge està indissolublement unit a una cultura i aquesta cultura ocupa una porció determinada de la superfície terrestre que anomenem, genèricament (sense cap sentit administratiu) regió. Trobem ja aquesta vella trilogia paisatge-cultura-regió en els estudis geogràfics de principis del segle XX. Una de les primeres i més importants escoles geogràfiques centrades en el paisatge és l'anomenada Landschaftsgeographie, una tradició geogràfica nascuda a finals del segle XIX a Alemanya i caracteritzada bàsicament pel fet de concebre la geografia com una ciència del paisatge. Era una escola preocupada fonamentalment per l'estudi i la classificació adequada de les formes dels paisatges, sense oblidar l'empremta de l'ésser humà. Hi ha una clara associació d'idees entre paisatge i regió, ja que tota regió es tradueix en un paisatge, fins al punt que ambdós conceptes acabaven essent gairebé sinònims. Quelcom similar succeeix en la rica tradició geogràfica francesa del tombant del segle XIX, l'anomenada escola regional francesa o escola vidaliana, expressió que indica el fort lideratge que hi exercí un dels seus principals fundadors, Paul Vidal de la Blache, en qui s'inspirà, per cert, el geògraf català per excel·lència de la primera meitat del segle XX, Pau Vila. En la tradició geogràfica francesa originària, el paisatge és la fesomia característica que ens revela una porció concreta de l'espai –una regió– i la

distingeix d'altres contrades. D'aquí que en la geografia regional francesa trobem una associació semblant entre paisatge i regió a la que observàvem en l'escola alemanya. És en la regió on cristal·litzarien les relacions ser humà-natura. La interpenetració ser humà-natura donaria a la regió un caràcter distintiu que la faria única, irrepètible i que es visualitzaria, es materialitzaria, a través del paisatge. Vet aquí, en definitiva, la vella trilogia paisatge-cultura-regió. Potser fóra bo que ens plantejàssim com hauria de ser reinterpretada aquesta mateixa trilogia en un context de globalització accelerada com el que estem vivint, perquè és evident que estem davant de nous reptes: mai no havíem estat capaços de consumir en tan pocs anys tant de territori; mai no havíem transformat el territori a la velocitat amb què ho fem ara; mai no havíem estat tan interconnectats amb la resta del món i, en conseqüència, mai no havíem rebut i compartit tants elements identitaris.

Sigui com sigui, George Steiner, un dels pensadors europeus més lúcids d'aquests darrers decennis, va escriure fa poc un llibret titulat La idea d'Europa, on exposava el que per ell és Europa, ressaltant cinc trets comuns, cinc trets identitaris compartits. Doncs bé, un d'ells és el paisatge, en el sentit que el paisatge europeu, a diferència del d'altres latituds, és, per definició, un paisatge civilitzat, culte, que respon a una mil·lenària interacció entre natura i cultura. És un paisatge pensat per caminar-hi, fet a la mesura humana, enormement divers, però sempre amb un punt de civilitat, d'història acumulada. És, ni més ni menys, el paisatge que sol preferir l'excursionista: un paisatge fet de cultura.